

Annex 1

Goed voorbeeld doet volgen?

Onderzoek naar aandacht voor verantwoorde
waardeketens in overheidsaanbestedingen

november 2021

Inhoud

1	Representatiemiddelen Ministerie van Financiën	3
2	Sportkleding Ministerie van Justitie en Veiligheid	4
3	Persoonlijke beschermingsmiddelen Defensie Materiaal Organisatie	5
4	Automaten voor warme en koude dranken Tweede Kamer	6
5	Cateringproducten Raad van State	7
6	Bedrijfskleding Staatsbosbeheer	8
7	Sattelietelefoons voor ambassades Ministeries van Binnenlandse en Buitenlandse Zaken	9
8	Werkplekhardware Staat der Nederlanden	10
9	Werkplekhardware Apple-producten Staat der Nederlanden	11
10	Sanitaire middelen Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid	12
11	Bloemen Rijkswaterstaat	13
12	Operationele broeken Nationale Politie	14
13	Datacentrum Belastingdienst	15
14	Relatiegeschenken Belastingdienst	16
15	Hardware intelligent wegkantstation Rijkswaterstaat	17
16	Motorkleding Ministerie van Defensie	18
17	Ingrediënten voor voeding Dienst Justitiële Inrichtingen	19
18	Cateringdienstverlening Rijkswaterstaat	20
19	Circulaire catering Rijkswaterstaat	21
20	Verpakkingsmaterialen Dienst Justitiële Inrichtingen	22

Legenda

- (zeer) goede toepassing
- matige toepassing
- beperkte/onvolledige toepassing
- onvoldoende toepassing

1 Representatiemiddelen

Ministerie van Financiën

Datum	28-01-2021
Aanbestedende dienst	Ministerie van Financiën.
Omschrijving	Levering van representatiemiddelen, waaronder bloemstukken, fruitmanden, en geschenken (o.a. dranken, chocolade en koffie). ¹
Sector	Producten uit diverse hoogrisicosectoren (o.a. voedingsmiddelen, land- en tuinbouw). Geen producten uit de tien productcategorieën waarvoor toepassing van de ISV verplicht is.
Looptijd	2 jaar, met optie voor twee jaar verlenging.
Aanbestedingswaarde	Maximaal 1,14 miljoen euro voor vier jaar. ²
ISV verplicht?	Niet verplicht (geen categoriemanagement), wel aanbevolen gezien de risico's in de sierteelt-, voedingsmiddelen- en landbouwsectoren.
ISV in selectie	-
ISV in gunning	- Voor het onderdeel 'bloemen' (perceel 1) geldt wel het subgunningscriterium 'duurzaamheid': de leverancier dient aan te geven op welke wijze invulling wordt gegeven aan MVO, maar alleen met betrekking tot het milieu. ³ Voor 'representatiemiddelen' (perceel 4) geldt het subgunningscriterium 'assortiment', waarin de leverancier onder meer moet ingaan op de duurzaamheid van het assortiment. Dit wordt echter niet verder gespecificeerd. ⁴
ISV in contract	<i>Gedeeltelijk.</i> Alleen voor percelen 3 en 4 (representatiegeschenken) gelden de ISV, maar niet voor perceel 1 (bloemen). De ISV en due diligence worden toegelicht aan de hand van de standaard bestektekst, inclusief de drie standaardonderdelen (risico-analyse, plan van aanpak en rapportage). Opvallend is dat de aanbestedende dienst lijkt te hebben nagelaten de standaardteksten aan te passen aan de eigen aanbesteding en daardoor onduidelijkheid creëert over aan welke voorwaarden het bedrijf precies dient te voldoen. ⁵ Wel wijst de tekst bedrijven op deelname aan IMVO-convenanten en de websites van PIANOo en het Nationaal Contactpunt voor de OESO-richtlijnen.
Leverancier	<i>Nog niet bekend of niet publiek gemaakt.</i>
Conclusie	Onvoldoende/bepaalde toepassing – De ISV worden slechts bij een deel van de aanbesteding uitgevraagd en alleen als contractvoorwaarden. Voor andere risicovolle producten, zoals bloemen, worden geen voorwaarden voor verantwoorde ketens gesteld. Daarnaast zijn de teksten over ISV niet correct.
Verbeterpunten?	<ul style="list-style-type: none"> - ISV toepassen op alle risicovolle producten, zoals bloemen. - Zorgen voor correcte documenten, die duidelijk maken dat due diligence over de gehele keten moet gaan. - Concrete risico's in specifieke sectoren benoemen en verwijzen naar specifieke IMVO-convenanten (sierteelt, voedingsmiddelen). - MVO integreren in de gunningscriteria van de aanbesteding.

2 Sportkleding

Ministerie van Justitie en Veiligheid

Datum: 17-02-2021

Aanbestedende dienst Inkoop Uitvoeringscentrum Dienst Justitiële Inrichtingen (IUC DJI), onderdeel van het Ministerie van Justitie en Veiligheid.

Omschrijving Europese aanbesteding voor sportkleding, sportschoenen en sportartikelen ten behoeve van justitiabelen (gedetineerden).

Sector Kleding en schoenen.

Looptijd 3 jaar, met mogelijke verlenging van één jaar.

Omvang Maximale waarde tijdens looptijd: 1,8 miljoen euro⁶

ISV verplicht? Niet verplicht (geen categoriemanagement), wel aanbevolen gezien de risico's in de kleding- en textielsector.

ISV in selectie -

ISV in gunning *Ja.* Eén van de gunningscriteria is het 'plan van aanpak duurzaamheid (MVI)', waarvan 'duurzaamheid in de keten' onderdeel uitmaakt. De maximale 'fictieve korting' die inschrijvend bedrijf kan ontvangen voor een goed Plan van Aanpak, met aandacht voor duurzaamheid in de keten, is 84.000 euro (voor perceel 1 en 2).⁷

ISV in contract *Gedeeltelijk.* De ISV zijn als contractvoorwaarde is opgenomen in het programma van eisen voor perceel 1 en 2.⁸ Hierin worden de drie standaardseisen gesteld. Opvallend is dat de due diligence zich alleen hoeft te richten op de eerste schakel in het productieproces.

Leverancier De Ridder BV (perceel 1 en 3) en Safety Masters International (perceel 2).

Conclusie **Matige toepassing** - Deze aanbesteding maakt een goed begin met de toepassing van de ISV, maar kan zich nog verbeteren. Ondanks dat het niet verplicht is, wordt MVO meegenomen in de gunning (zij het in relatief beperkte mate) en worden de ISV als uitvoeringsvoorwaarden toegepast. Voor de contractvoorwaarden zijn de drie standaardseisen uit de bestektekst van PIANOo overgenomen, maar wel op summiere wijze.⁹ Bovendien geldt de due diligence-eis alleen voor de eerste schakel in de keten.

Verbeterpunten?

- De due diligence-eis moet gelden voor de gehele keten in plaats van alleen de eerste schakel.
- De aanbestedende dienst kan meer aandacht besteden aan specifieke risico's in de kleding- en schoenenketens.
- Betere beschrijving van due diligence en betere verwijzingen naar handreikingen van PIANOo en andere instanties.
- Betere link naar naar MVO-initiatieven in de sector, zoals keteninitiatieven en IMVO-convenanten.

3 Persoonlijke beschermingsmiddelen Defensie Materiaal Organisatie

Datum 22-06-2021

Aanbestedende dienst	Defensie Materiaal Organisatie (DMO), namens opdrachtgevers van het Rijk: Ministerie van Defensie, Rijkswaterstaat, Dienst Justitiële Inrichtingen, Belastingdienst/Douane, Rijksvastgoedbedrijf, Inspectie Leefomgeving en Transport, Nederlandse Voedsel- en Warenautoriteit, Inspectie Sociale Zaken en Werkgelegenheid, Nederlands Forensisch Instituut, Staatstoezicht op de Mijnen en FMHaaglanden.
Omschrijving	Persoonlijke beschermingsmiddelen, waaronder beschermende kleding, werkkleding en ademhalingsbescherming (mondkapjes).
Sector	O.a. bedrijfskleding.
Looptijd	Vier jaar, plus maximaal drie jaar verlenging.
Omvang	Maximaal 65 miljoen euro. ¹⁰
ISV verplicht?	Ja, aanbesteding is in de Categorie Bedrijfskleding Rijk.
Aandacht voor MVO/ISV?	Duurzaamheid en MVO is een belangrijk element van de aanbesteding en uitgewerkt in onder meer milieucriteria en de ISV als contractvoorwaarde. Met de lange duur van de overeenkomst wil de aanbesteder investeringen in duurzaamheid stimuleren. ¹¹ De aanbestedingsdocumenten benoemen wel een aantal specifieke onderwerpen waarmee bedrijven rekeningen dienen te houden, zoals een leefbaar inkomen en de vrijheid van vakvereniging en het recht op collectieve onderhandeling. ¹²
ISV in selectie	- Uitvoering van tenminste één 'MVO-initiatief' is een selectiecriteria, maar uitvoering van de ISV of ketengerelateerde initiatieven komen hiervoor expliciet niet in aanmerking. ¹³
ISV in gunning	- Uitvoering van één of meerdere 'MVO-initiatieven' kan een fictieve korting op de aanbestedingsprijs opleveren, maar uitvoering van de ISV of ketengerelateerde initiatieven komen hiervoor expliciet niet in aanmerking. ¹⁴
ISV in contract	Ja. De ISV worden toegepast als contractvoorwaarde, waarin de drie gebruikelijke eisen zijn opgenomen. Opvallend is dat de aanbestedende dienst lijkt te hebben nagelaten de standaardteksten aan te passen aan de eigen aanbesteding en daardoor onduidelijkheid creëert over aan welke voorwaarden het bedrijf precies dient te voldoen. ¹⁵ Wel wijst de tekst bedrijven op deelname aan IMVO-convenanten en de websites van PIANOo en het Nationaal Contactpunt voor de OESO-richtlijnen.
Leverancier	<i>Nog niet gegund.</i>
Conclusie	Onvoldoende/beperkte toepassing - De aanbesteding is in het algemeen ambitieus op MVO, met oog voor de lange termijn en nadrukkelijk aandacht voor MVO in de selectie- en gunningscriteria. De ISV en ketenproblematiek maken hier echter juist expliciet geen onderdeel van uit. De ISV worden wel toegepast als uitvoeringsvoorwaarde, maar de teksten hierover zijn niet correct.
Verbeterpunten?	- ISV ook toepassen in selectie en gunning. Zeker gezien er wel eisen worden gesteld aan andere aspecten van MVO, is het een gemiste kans dat de ISV hierin niet zijn meegenomen. - Linken aan IMVO-convenant in kleding- en textielsector of andere initiatieven. - Zorgen voor correcte documenten, die duidelijk maken dat due diligence over de gehele keten moet gaan.

4 Automaten voor warme en koude dranken Tweede Kamer

Datum: 15-04-2021

Aanbestedende dienst Tweede Kamer der Staten Generaal.

Omschrijving: Levering van koffie, thee en warme chocolademelk, en koude dranken en onderhoud automaten.

Sector Hoogrisicosector Voedingsmiddelen en risicocategorie 'catering'.

Looptijd 4 jaar, met mogelijke verlenging van 4 jaar.

Omvang Waarde is onbekend, maar het gaat naar verwachting in 2022 om 340.000 consumpties.¹⁶

ISV verplicht? Niet verplicht, de Tweede Kamer valt niet onder het ISV-beleid van de Rijksoverheid.

Aandacht voor MVO/ ISV? In het beschrijvend document is geen aandacht voor ISV, maar de ISV zijn wel opgenomen als uitvoeringsvoorwaarde in een bijlage. Ook bevat het programma van eisen een specifieke eis over leefbaar loon en inkomen.

ISV in selectie -

ISV in gunning -

ISV in contract *Ja.* Uitvoeren van de ISV volgens de standaardbestektekst is een contractvoorwaarde, hoewel dit niet in het beschrijvend document zelf staat vermeld en deze bijlage pas vijf weken na publicatie van de andere aanbestedingsdocumenten is toegevoegd. Opvallend is dat de aanbestedende dienst lijkt te hebben nagelaten de standaardteksten aan te passen aan de eigen aanbesteding en daardoor onduidelijkheid creëert over aan welke voorwaarden het bedrijf precies dient te voldoen.¹⁷ Naast de ISV bevat de aanbesteding een specifieke uitvoeringseis over leefbaar loon en inkomen tijdens de productie en bewerking van koffie, thee en cacao, waaraan een bedrijf volgens de aanbestedingsdocumenten in ieder geval kan voldoen door producten met UTZ/Rainforest Alliance of Fairtrade/Max Havelaar-certificering in te kopen.¹⁸

Leverancier Maas International BV.¹⁹

Conclusie **Matige toepassing** – Deze aanbesteding maakt een goed begin met de toepassing van de ISV, maar kan zich nog verbeteren. De ISV zijn opgenomen als contractvoorwaarde, maar lijken pas later te zijn toegevoegd en zijn niet correct omschreven. Positief is de specifieke aandacht voor leefbaar loon/inkomen in koffie-, thee- en cacaoketens.

Verbeterpunten?

- Aandacht besteden aan de ISV in het beschrijvend document, in plaats van die slechts op te nemen in een later gepubliceerde bijlage.
- Linken naar IMVO-convenanten, zoals het Voedingsmiddelenconvenant.
- Verantwoord ondernemen onderdeel maken van de gunningscriteria.
- Verantwoord ondernemen onderdeel maken van de gunningscriteria.
- Naast leefbaar loon/inkomen ook verwijzen naar andere risico's in deze ketens.

5 Cateringproducten Raad van State

Datum	16-6-2021
Aanbestedende dienst	Raad van State.
Omschrijving	Levering grondstoffen voor catering, inclusief koffiebonen.
Sector	Catering, voedingsmiddelen.
Looptijd	Twee jaar, met optie voor nog eens twee jaar.
Omvang	500.000 euro per jaar. ²⁰
ISV verplicht?	Niet verplicht, de Raad van State valt niet onder het ISV-beleid van de Rijksoverheid.
Aandacht voor MVO/ISV?	<p>De Raad van State geeft in de aanbesteding aan duurzaamheid en MVO belangrijk te vinden en wil gedurende de opdracht met de opdrachtnemer onderzoeken hoe "maatschappelijke impact" gecreëerd kan worden.²¹ De Raad van State maakt verder niet duidelijk wat zij hieronder verstaat en aan welke eisen de uitvoerende partij moet voldoen.</p> <p>Zeer opmerkelijk is dat de Raad van State in de aanbestedingsdocumenten aangeeft koffiebonen van het merk Lavazza (of vergelijkbaar) te willen afnemen.²² Hiermee is er dus voor de uitvoerende partij zeer weinig ruimte om zelf een leverancier van koffiebonen te selecteren op basis van hun prestaties op het gebied van het voorkomen en verhelpen van misstanden in de keten.</p>
ISV in selectie	-
ISV in gunning	- Duurzaamheid is onderdeel van de gunningscriteria, waarbij onder meer aandacht is voor dierenwelzijn en duurzame teelt en visvangst. ²³ Er wordt niet expliciet verwezen naar ketenproblematiek in de koffiesector of andere cateringproducten.
ISV in contract	- Rapportage over duurzaamheid van producten en het gebruik van keurmerken is onderdeel van de uitvoeringseisen, maar hier wordt niet ingegaan op de gepaste zorgvuldigheid of specifieke keteneisen. De ISV en gepaste zorgvuldigheid worden nergens genoemd.
Leverancier	Sligro Food Group Nederland BV. ²⁴
Conclusie	Onvoldoende toepassing - De ISV worden niet toegepast, terwijl dit wel wordt aanbevolen voor de risicosector Voedingsmiddelen en de productcategorie catering. Het is positief dat er aandacht is voor duurzaamheid in de gunningscriteria, maar hier zou meer expliciete aandacht voor verantwoordelijke ketens moeten zijn.
Verbeterpunten?	<ul style="list-style-type: none"> - Toepassen ISV als contractvoorwaarden. - Opnemen van uitvoering van ketenverantwoordelijkheid in gunningscriteria. - Ruimte behouden voor duurzaamheid bij selectie van leveranciers van grondstoffen, zoals koffiebonen.

6 Bedrijfskleding Staatsbosbeheer

Datum	31-05-2021
Aanbestedende dienst	Staatsbosbeheer.
Omschrijving	Productie en levering van bedrijfskleding.
Sector	Bedrijfskleding, kleding en textiel.
Looptijd	Vier jaar, met mogelijkheid tot verlenging voor maximaal vier jaar.
Omvang	Waarde onbekend; bedrijfskleding voor naar ongeveer 1100 medewerkers, 475 zorgcliënten en 3500 vrijwilligers. ²⁵
ISV verplicht?	Niet verplicht, Staatsbosbeheer is een rechtspersoon met een wettelijke taak en valt daarom niet onder het ISV-beleid van de Rijksoverheid.
Aandacht voor MVO/ISV?	Staatsbosbeheer geeft in de aanbesteding aan duurzaamheid en maatschappelijke verantwoordelijkheid belangrijke elementen te vinden. ²⁶ De ISV zijn opgenomen als uitvoeringsvoorwaarden.
ISV in selectie	-
ISV in gunning	-
ISV in contract	<i>Ja.</i> Uitvoering van de ISV is onderdeel van het Programma van Eisen. ²⁷ Een bedrijf dient een verklaring in te vullen waarin het aangeeft geen risico's in de keten te hebben, uitvoering te geven aan de ISV door aan te sluiten bij een keteninitiatief dan wel zelf risico's aan te pakken in de keten en daarover te rapporteren. ²⁸ De in de aanbestedingsdocumenten genoemde na te leven normen zijn de fundamentele arbeidsnormen van de ILO, waaronder het recht op vakvereniging en collectieve onderhandeling, en de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens. ²⁹ De OESO-richtlijnen of UN Guiding Principles worden niet expliciet genoemd.
Leverancier	<i>Nog niet gegund.</i>
Conclusie	Bepaalde/onvolledige toepassing – De ISV worden toegepast als contractvoorwaarde, maar de keuze voor het invullen van een verklaring en de gebruikte teksten lijken verouderd. ³⁰ Juist in aanbestedingen in risicovolle productcategorieën als bedrijfskleding dient er bijzondere aandacht te zijn voor verantwoorde waardeketens, en zou het inleveren van een verklaring waarin het bedrijf simpelweg kan aankruisen dat er geen risico's op misstanden bestaan, niet moeten volstaan. Wel is het positief dat er is gekozen voor een langere contractperiode om investeringen in duurzaamheid te bevorderen. ³¹
Verbeterpunten?	<ul style="list-style-type: none"> - De ISV minimaal op het niveau brengen van de huidige bestekteksten van het ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties. - Refereren aan OESO-richtlijnen als norm. - Informatie publiceren over hoe de opdrachtgever en opdrachtnemer aan de slag gaan met de uitvoering van de ISV tijdens het contract. - Verantwoord ketenbeheer opnemen in de selectie- en/of gunningscriteria.

7 Sattelietelefoons voor ambassades Ministeries van Binnenlandse en Buitenlandse Zaken

Datum	27-08-2020
Aanbestedende dienst	Uitvoeringsorganisatie Bedrijfsvoering Rijk (ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties).
Omschrijving	Sattelietelefoons voor noodcommunicatie op ambassades, voor het ministerie van Buitenlandse Zaken.
Sector	Elektronica.
Looptijd	Vier jaar, met verlenging voor maximaal vier jaar. ³²
Omvang	4 miljoen euro (naar schatting). ³³
ISV verplicht?	Niet verplicht (geen categoriemanagement), wel aanbevolen gezien de risico's in de elektronicasector.
Aandacht voor MVO/ISV?	De ISV zijn een "bijzondere uitvoeringswaarde". ³⁴ De aanbestedende dienst vermeldt expliciet dat ze op zoek is naar "een leverancier met een toekomstbestendige visie" met betrekking tot het naleven van internationale arbeidsnormen en mensenrechten en benoemt het uitvoeren van de ISV expliciet als "inspanningsverplichting". ³⁵
ISV in selectie	-
ISV in gunning	-
ISV in contract	<i>Ja.</i> De ISV zijn opgenomen in de contractvoorwaarden en zijn in lijn met de standaard bestekteksten van het ministerie van Binnenlandse Zaken. De aanbesteder maakt duidelijk dat het de bedoeling is om tijdens de looptijd van het contract de ISV "verder te ontwikkelen met de leveranciers" en dat het met de winnende partij in gesprek zal gaan over hoe het samen met betrokkenen aan de ISV kan werken. ³⁶ Opvallend is dat de aanbestedende dienst lijkt te hebben nagelaten de standaardteksten aan te passen aan de eigen aanbesteding en daardoor onduidelijkheid creëert over aan welke voorwaarden het bedrijf precies dient te voldoen. ³⁷ Wel wijst de tekst bedrijven op deelname aan IMVO-convenanten en de websites van PIANOo en het Nationaal Contactpunt voor de OESO-richtlijnen.
Leverancier	Network Innovations BV. ³⁸
Conclusie	Matige toepassing – In deze aanbesteding zijn de ISV expliciet als uitvoeringsvoorwaarde opgenomen en geeft de opdrachtgever aan ook tijdens de looptijd van het contract over de uitvoering hiervan met de leverancier in gesprek te willen gaan. Teleurstellend is wel dat aanbestedende dienst nagelaten heeft de standaardteksten over de ISV correct in te vullen.
Verbeterpunten?	<ul style="list-style-type: none"> - Uitvoering van ketenverantwoordelijkheid opnemen in selectie- of gunningscriteria. - Meer aandacht besteden aan specifieke risico's in deze sector. - Correcte teksten gebruiken voor beschrijving van de ISV.

8 Werkplekhardware Staat der Nederlanden

Datum	23-03-2021
Aanbestedende dienst	Staat der Nederlanden, uitgevoerd door het Inkoop Uitvoeringscentrum (IUC) van het Ministerie van Economische Zaken en Klimaat (EZK) namens alle ministeries, onderliggende organisaties en Hoge Colleges van Staat, waaronder de Tweede Kamer en de Raad van State. ³⁹
Omschrijving	Levering van laptops, vaste ICT-werkplekken en accessoires.
Sector	Hardware (productcategorie), Elektronica (risicosector).
Looptijd	Vier jaar.
Omvang	Maximaal 240 miljoen euro. ⁴⁰
ISV verplicht?	Ja, aanbesteding valt binnen de Categorie Datacenters.
Aandacht voor MVO/ISV?	De aanbesteding heeft relatief veel aandacht voor duurzaamheid, maar besteedt alleen aandacht aan ketenproblematiek middels het opnemen van de ISV als uitvoeringseisen opgenomen in de specificatie van de opdracht. ⁴¹
ISV in selectie	- De aanbesteding bevat een selectiecriteria over milieuzorg, maar milieu-impacts in de keten lijken hier geen onderdeel van uit te maken. ⁴²
ISV in gunning	- De aanbesteding bevat meerdere gunningscriteria over duurzaamheid, waaronder de levensduur, energie-efficiëntie en geschiktheid voor hergebruik ⁴³ , maar verantwoord ketenbeheer maakt geen deel uit van deze criteria.
ISV in contract	Ja. Er worden ISV gesteld als uitvoeringsvoorwaarde. ⁴⁴ De opdrachtnemer dient een risico-analyse uit te voeren, een Plan van Aanpak op te stellen en jaarlijks over de uitvoering hiervan te rapporteren. Opvallend is dat van de opdrachtnemer wel expliciet wordt verwacht dat zij de fundamentele arbeidsnormen, zoals vastgelegd in ILO-conventies, en de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens, respecteert, maar dat er niet wordt verwezen naar de OESO-richtlijnen. De aanbesteder verwijst naar het "inzetten van Ecovadis", een bedrijf dat duurzaamheidsbeoordelingen uitvoert, als mogelijke manier om aan deze eisen te voldoen. ⁴⁵ Daarnaast valt op dat de aanbestedende dienst lijkt te hebben nagelaten de standaardteksten aan te passen aan de eigen aanbesteding en daardoor onduidelijkheid creëert over aan welke voorwaarden het bedrijf precies dient te voldoen. ⁴⁶ Wel wijst de tekst bedrijven op deelname aan IMVO-convenanten en de websites van PIANOo en het Nationaal Contactpunt voor de OESO-richtlijnen. Ook is als specifieke eis opgenomen dat de leverancier een beschrijving moet geven van de keten van het productieproces "tot en met minste final assembly". ⁴⁷
Leverancier	Bechtle Group NL Public BV, Centralpoint BV, Protinus IT BV. ⁴⁸
Conclusie	Beperkte toepassing - In deze aanbesteding zijn de ISV als uitvoeringsvoorwaarde opgenomen. Teleurstellend is wel dat aanbestedende dienst nagelaten heeft de standaardteksten over de ISV correct in te vullen. Ook lijkt de aanbestedende dienst van de leverancier te verwachten dat deze zich met name concentreert op het laatste deel van de keten (van de laatste assemblagefase tot aan levering), terwijl misstanden zich vaak dieper in de keten voordoen. Verder wordt geen aandacht besteed aan de specifieke risico's op misstanden in de keten in deze sector, ondanks dat het gaat om een zeer grote aanbesteding in een risicosector.
Verbeterpunten?	- Aangeven of en hoe de opdrachtgever samen met opdrachtnemer met de ISV aan de slag wil tijdens de uitvoering van het contract. - Verantwoord ketenbeheer onderdeel maken van de selectie- of gunningscriteria. - Correct invullen van de standaardbestekteksten over de ISV. - Aandacht besteden aan concrete risico's op misstanden in de elektronica-sector.

9 Werkplekhardware Apple-producten Staat der Nederlanden

Datum	18-05-2021
Aanbestedende dienst	Staat der Nederlanden, uitgevoerd door het Inkoop Uitvoeringscentrum (IUC) van het Ministerie van Economische Zaken en Klimaat (EZK) namens alle ministeries, onderliggende organisaties en Hoge Colleges van Staat, waaronder de Tweede Kamer en de Raad van State. ⁴⁹
Omschrijving	Levering van telefoons, computers en tablets van het merk Apple ⁵⁰ (onderdeel van de inkoop van werkplekhardware waar ook aanbesteding nr. 8 deel van uitmaakt).
Sector	Hardware (productcategorie), Elektronica (risicosector).
Looptijd	Vier jaar.
Omvang	Maximaal 95 miljoen euro.
ISV verplicht?	Ja, aanbesteding valt binnen de Categorie Datacenters.
Aandacht voor MVO/ISV?	Het beschrijvend document van de aanbesteding gaat niet expliciet in op verantwoorde waardeketens, maar de ISV zijn wel uitgebreid als uitvoeringseisen opgenomen in de specificatie van de opdracht. ⁵¹
ISV in selectie	-
ISV in gunning	-
ISV in contract	<p>Ja. De ISV zijn gedetailleerd opgenomen als uitvoeringseis. De opdrachtnemer dient een risico-analyse uit te voeren, een Plan van Aanpak op te stellen en jaarlijks over de uitvoering hiervan te rapporteren. Opvallend is dat van de opdrachtnemer wel expliciet wordt verwacht dat zij de fundamentele arbeidsnormen, zoals vastgelegd in ILO-conventies, en de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens, respecteert, maar dat er niet wordt verwezen naar de OESO-richtlijnen. De aanbesteder verwijst naar het "inzetten van Ecovadis", een bedrijf dat duurzaamheidsbeoordelingen uitvoert, als mogelijke manier om aan deze eisen te voldoen.⁵²</p> <p>Daarnaast valt op dat de aanbestedende dienst lijkt te hebben nagelaten de standaardteksten aan te passen aan de eigen aanbesteding en daardoor onduidelijkheid creëert over aan welke voorwaarden het bedrijf precies dient te voldoen. Wel wijst de tekst bedrijven op deelname aan IMVO-convenanten en de websites van PIANOo en het Nationaal Contactpunt voor de OESO-richtlijnen. Ook is als specifieke eis opgenomen dat de leverancier een beschrijving moet geven van de keten van het productieproces "tot en met minste final assembly".⁵³</p>
Leverancier	<i>Nog niet bekend.</i>
Conclusie	<p>Beperkte toepassing – In deze aanbesteding zijn de ISV als uitvoeringsvoorwaarde opgenomen. Teleurstellend is wel dat aanbestedende dienst nagelaten heeft de standaardteksten over de ISV correct in te vullen. Ook lijkt de aanbestedende dienst van de leverancier te verwachten dat deze zich met name concentreert op het laatste deel van de keten (van de laatste assemblagefase tot aan levering), terwijl misstanden zich vaak dieper in de keten voordoen. Verder wordt geen aandacht besteed aan de specifieke risico's op misstanden in de keten in deze sector, ondanks dat het gaat om een zeer grote aanbesteding in een risicosector. Dit is des te relevanter, omdat in deze aanbesteding al duidelijk is dat de producten zullen worden geleverd door één specifiek bedrijf (Apple), waarvan bekend is dat het bedrijf kampt met meerdere risico's op misstanden in de keten.⁵⁴</p>
Verbeterpunten?	<ul style="list-style-type: none"> - Aangeven of en hoe de opdrachtgever samen met opdrachtnemer met de ISV aan de slag wil tijdens de uitvoering van het contract. - Verantwoord ketenbeheer onderdeel maken van de selectie- of gunningscriteria. - Correct invullen van de standaardbestekteksten over de ISV. - Aandacht besteden aan concrete risico's op misstanden in de elektronicasector. - Bekijken in hoeverre het bij voorbaat vastleggen van de keuze voor een leverancier van een product de mogelijkheden om verantwoorde ketens te bevorderen vergroot of beperkt.

10 Sanitaire middelen

Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid

Datum	02-12-2019
Aanbestedende dienst	Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid, namens de gehele Rijksoverheid.
Omschrijving	Sanitaire middelen, zoals elektrische handdroogsystemen, toiletrolhouders, toiletborstels en afvalbakken.
Sector	Groothandel, sanitaire producten.
Looptijd	Tien jaar. ⁵⁵
Omvang	Waarde is niet aangegeven; het betreft onder meer maximaal 12.165 handdroogsystemen, 13.200 toiletrolhouders en 4.305 afvalbakken op 570 locaties van de Rijksoverheid. ⁵⁶
ISV verplicht?	Nee, valt in de Categorie Schoonmaak Rijk (geen risicovolle product-categorie).
Aandacht voor MVO/ISV?	De ISV zijn in deze aanbesteding expliciet opgenomen als uitvoeringseis. ⁵⁷ De aanbestedende dienst beschrijft het toepassen van de ISV als "nog nieuw in deze branche", maar denkt dat "met name bij het produceren van de producten risico's in de keten kunnen bestaan". ⁵⁸ De aanbesteder specificeert niet verder welke risico's met betrekking tot sanitaire supplies zij ziet.
ISV in selectie	- De aanbesteding bevat een selectiecriteria over milieuzorg, maar milieu-impacts in de keten lijken hier geen onderdeel van uit te maken. ⁵⁹
ISV in gunning	-
ISV in contract	Ja. De ISV zijn opgenomen als contractvoorwaarde en zijn in lijn met de standaard bestekteksten van het ministerie van Binnenlandse Zaken (zeer vergelijkbaar met de teksten in aanbesteding nr. 7). De aanbesteder maakt duidelijk dat het de bedoeling is om tijdens de looptijd van het contract de ISV "verder te ontwikkelen met de leveranciers" en dat het met de winnende partij in gesprek zal gaan over hoe het samen met betrokkenen aan de ISV kan werken. ⁶⁰ Opvallend is dat de aanbestedende dienst lijkt te hebben nagelaten de standaardteksten aan te passen aan de eigen aanbesteding en daardoor onduidelijkheid creëert over aan welke voorwaarden het bedrijf precies dient te voldoen. ⁶¹ Wel wijst de tekst bedrijven op deelname aan IMVO-convenanten en de websites van PIANOo en het Nationaal Contactpunt voor de OESO-richtlijnen.
Leverancier	Wemaco GCV, Carel Lurvink BV. ⁶²
Conclusie	Matige toepassing – In deze aanbesteding zijn de ISV expliciet als uitvoeringsvoorwaarde opgenomen en geeft de opdrachtgever aan ook tijdens de looptijd van het contract over de uitvoering hiervan met de leverancier in gesprek te willen gaan. Teleurstellend is wel dat aanbestedende dienst heeft nagelaten de standaardteksten over de ISV correct in te vullen.
Verbeterpunten?	- Uitvoering van ketenverantwoordelijkheid opnemen in selectie- of gunningscriteria. - Meer aandacht besteden aan specifieke risico's in deze sector. - Correcte teksten gebruiken voor beschrijving van de ISV.

11 Bloemen Rijkswaterstaat

Datum	10-12-2020
Aanbestedende dienst	Rijkswaterstaat Corporate Dienst.
Omschrijving	Levering van bloemen op locaties van Rijkswaterstaat.
Sector	Bloemen/sierteelt.
Looptijd	Maximaal vier jaar.
Omvang	Maximaal 800.000 euro. ⁶³
ISV verplicht?	Niet verplicht (geen categoriemanagement). Sierteelt valt wel onder de hoogerisicosector land- en tuinbouw.
Aandacht voor MVO/ISV?	De aanbesteding heeft oog voor duurzaamheid en stelt dat Rijkswaterstaat tot doel heeft om aan het einde van het tweede contractjaar ten minste 30 procent van de inkoop van bloemen te hebben verduurzaamd. ⁶⁴ Daarnaast worden de ISV als uitvoeringsvoorwaarde gesteld.
ISV in selectie	-
ISV in gunning	- In de gunning worden mogelijke leveranciers onder meer beoordeeld op de kwaliteit van hun plan van aanpak op het gebied van duurzaamheid. ⁶⁵ Het aanbestedingsdocument verwijst hierbij naar omgaan met 'lokaal mkb', CO2-reductie en materiaalgebruik, maar noemt verantwoorde ketens hier niet. ⁶⁶ Wel beoordeelt Rijkswaterstaat hoe de potentiële leveranciers uitvoering geven aan de criteria voor duurzame bedrijfsvoering volgens het label 'zilver' van de Barometer Duurzame Bloemist (of een vergelijkbaar certificeringssysteem). ⁶⁷ Dit label houdt onder meer in dat de bloemist voor minimaal 30 procent als duurzaam gecertificeerde producten inkoop, hoewel de eisen van de verschillende keurmerken die kunnen worden gebruikt sterk uiteenlopen. ⁶⁸
ISV in contract	Ja. De ISV zijn opgenomen als uitvoeringsvoorwaarde. Hiervoor lijken de standaard bestekteksten van PIANOo te zijn gebruikt. ⁶⁹ Opvallend is wel dat een verwijzing naar het IMVO-convenant in de sierteeltsector ontbreekt. Een andere uitvoeringseis is dat de bloemist voor minimaal 30 procent van de inkoop gebruik maakt van bloemen met 'duurzaamheidskeurmerken'. ⁷⁰
Leverancier	Topgeschenken Nederland BV.
Conclusie	Matige toepassing – Positief is dat de ISV zijn opgenomen als uitvoeringsvoorwaarde, ondanks dat de aanbestedende dienst dit niet verplicht is voor deze productcategorie. Ook is positief dat er wordt gekeken naar duurzaamheidskeurmerken, hoewel de aanbesteder hierbij niet expliciet aandacht vraagt voor verantwoorde waardeketens. Hoewel er in de gunningscriteria aandacht lijkt te zijn voor verantwoorde waardeketens, wordt dit niet expliciet benoemd. Opmerkelijk is het ontbreken van een verwijzing naar de OESO-richtlijnen en het IMVO-convenant in de sierteeltsector.
Verbeterpunten?	<ul style="list-style-type: none"> - Expliciet opnemen van verantwoorde waardeketens in de gunningscriteria. - Verwijzen naar het convenant in de sierteeltsector. - Meer aandacht besteden aan ketenproblematiek binnen de aandacht voor duurzaamheid. - Expliciet aandacht besteden aan de OESO-richtlijnen.

12 Operationele broeken Nationale Politie

Datum	4-5-2020
Aanbestedende dienst	Nationale Politie (valt onder het ministerie van Justitie en Veiligheid).
Omschrijving	Aanschaf van operationele broeken.
Sector	Bedrijfskleding.
Looptijd	Onbekend (eenmalig).
Omvang	280.000 euro, 5200 stuks. ⁷¹
ISV verplicht?	Niet verplicht (de Nationale Politie is een rechtspersoon met een wettelijke taak en valt niet onder het ISV-beleid), wel aanbevolen gezien de grote risico's in de kleding- en textielsector.
Aandacht voor MVO/ISV?	Op basis van de beperkte informatie die publiek beschikbaar is over deze aanbesteding was hier geen aandacht voor. ⁷² De aanbesteding betrof een spoedprocedure voor de aanschaf van operationele broeken, omdat de leverancier van het bestaande contract als gevolg van de uitbraak van de Covid-19-pandemie niet meer in staat was om te leveren en de voorraden bij de Politie daardoor "kritiek" laag zouden worden. ⁷³ Het enige gunningscriterium was (snelle) levertijd. ⁷⁴
ISV in selectie	-
ISV in gunning	-
ISV in contract	-
Leverancier	Manderley Fashion BV. ⁷⁵ Dit bedrijf was lid van het Convenant Duurzame Kleding en Textiel, maar werd door het secretariaat verzocht zijn lidmaatschap op te zeggen nadat het meer dan een jaar niet in staat was om de afspraken in het convenant na te komen. ⁷⁶ Dit is door de Klachten- en Geschillencommissie van het convenant bevestigd. ⁷⁷
Conclusie	<p>Onvoldoende toepassing – Hoewel deze spoedaanbesteding onder uitzonderlijke omstandigheden heeft plaatsgevonden en het hier gaat om een vervangende aanbesteding wegens een probleem met de uitvoering van het bestaande contract, is het waarschijnlijke ontbreken van contractvoorwaarden over verantwoorde productie opmerkelijk te noemen. Juist tijdens de eerste maanden van de Covid-19-pandemie was de wereldwijde kleding- en textielsector, waaronder de miljoenen fabriekswerkers in productielanden, één van de zwaar getroffen sectoren. Uit het aanbestedingsdocument blijkt dat de productie van de broeken zou plaatsvinden bij een "samenwerkingspartner" van de gekozen leverancier⁷⁸, wat verantwoord ketenbeheer des te relevanter maakt.</p> <p>Uit het aanbestedingsdocument blijkt dat er drie bedrijven hadden ingeschreven op de aanbesteding.⁷⁹ De keuze is gevallen op een bedrijf waarvan bekend was dat het secretariaat van het Kleding- en Textielconvenant het bedrijf had verzocht deelname aan het convenant op te zeggen omdat het bedrijf de convenantsafspraken niet nakwam. Hoewel niet bekend is of de andere twee inschrijvingen ook geschikte opties waren geweest, is deze keuze van de aanbesteder wel opvallend.</p> <p>De eenzijdige focus van de opdrachtgever op levertijd is ook opmerkelijk – hoewel ook voor dit aspect de bijzondere omstandigheden van grote invloed zullen zijn geweest. (Zeer) korte verwachte levertijden kunnen bijdragen aan hoge werkdruk en onacceptabele werkomstandigheden in fabrieken en zijn een bekend risico in de kleding- en textielsector. Uit de zeer beperkt beschikbare informatie over deze aanbesteding kan niet worden opgemaakt of de aanbestedende dienst hier aandacht voor heeft gehad.</p>
Verbeterpunten?	<ul style="list-style-type: none"> - Meer transparantie bieden over het aanbestedingsproces - Proberen ook in bijzondere en spoedeisende omstandigheden aandacht te hebben voor verantwoorde productie en ketens, zeker in sectoren met hoge risico's op misstanden - Opnemen van verantwoorde productie in de gunningscriteria.

13 Datacentrum Belastingdienst

Datum 24-06-2021

Aanbestedende dienst IUC-Noord (uitvoerend orgaan), in opdracht van het ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap (OCW), ten behoeve van de Belastingdienst.

Omschrijving Inrichting, uitbreiding en onderhoud van een 'storage-omgeving' (datacentrum).

Sector Datacentra.

Looptijd 4 jaar.

Aanbestedingswaarde Maximaal 100,7 miljoen euro.⁸⁰

ISV verplicht? Ja, deze aanbesteding valt in de Categorie Datacenters.

Aandacht voor MVO/ISV? IUC-Noord heeft duidelijke ambities op het gebied van verantwoorde waardeketens in de productcategorie Datacenters en schrijft onder meer in toekomstige aanbestedingen "de toelating en/of geschiktheid te laten afhangen van het beleid van het beleid van een ondernemer, de uitvoering daarvan en de inzet ten aanzien van sociale voorwaarden".⁸¹ In deze aanbesteding is nog geen selectiecriteria gebruikt, wel is er aandacht voor de ISV in de gunningscriteria en de contractvoorwaarden.

De Categorie Datacenters werkt samen met Electronics Watch in het opstellen van aanbestedingsteksten en deelt informatie met Electronics Watch, die daarvan gebruik maakt voor het doen van onderzoek naar arbeidsomstandigheden in specifieke productielocaties. De uitkomsten daarvan worden door de Categorie Datacenters weer gebruikt in gesprekken met de leverancier.⁸²

ISV in selectie -

ISV in gunning *Ja.* Eén van de vier subgunningscriteria kwaliteit is het maken van een 'duurzaamheidsadvies', waarin de inschrijver aandacht moet besteden aan hoe hij aandacht zal besteden aan de uitvoering van onder meer de ISV tijdens de looptijd van het contract.⁸³ Een goed beoordeeld advies kan leiden tot een fictief prijsvoordeel van maximaal 2 miljoen euro.

ISV in contract *Ja.* De ISV zijn één van de duurzaamheidsthema's die veel aandacht krijgen in deze aanbesteding. Van bedrijven wordt verwacht dat zij de drie gebruikelijke stappen van de ISV uitvoeren (risico-analyse, plan van aanpak en jaarlijkse rapportage). De aanbestedende dienst benoemt specifiek dat uit de rapportage moet blijken dat de opdrachtnemer een "redelijke inspanning" heeft geleverd om de ISV na te leven.⁸⁴ Het IUC-Noord verwacht ook dat het bedrijf de risico-analyse, het plan van aanpak en de monitoring publiek maakt.

Daarnaast is de opdrachtnemer verplicht zich te registreren bij EcoVadis, zodat dit bedrijf de duurzaamheidsprestaties van de leverancier kan beoordelen als 'third party auditor'.⁸⁵ Gedurende de looptijd van het contract wordt verwacht dat de leverancier betere scores behaalt in de duurzaamheidsbeoordelingen van EcoVadis (wat dus ruimte biedt aan bedrijven om zich te verbeteren).

Daarnaast geeft IUC-Noord aan een voorkeur te hebben voor producten met een duurzaamheidskeurmerk, met name het keurmerk TCO Certified (richt zich onder andere op conflictmineralen en fatsoenlijke arbeidsomstandigheden).⁸⁶ Wel is onduidelijk of het inkopen van producten met deze certificering een contractuele verplichting is.

Leverancier *Nog niet gegund.*

Conclusie **Zeer goede toepassing** – Deze aanbesteding is een zeer goed voorbeeld van hoe de overheid verantwoorde waardeketens kan stimuleren via het inkoopbeleid. Er is aandacht voor de ISV in zowel de gunning als en bedrijven moeten onafhankelijk worden beoordeeld op hun duurzaamheidsprestaties. Ook wordt er samengewerkt met maatschappelijke organisaties (in dit geval Electronics Watch).

Verbeterpunten? – Beschrijven hoe de aanbestedende dienst tijdens de looptijd van het contract aan de slag gaat met de leverancier om de toepassing van de ISV te verbeteren indien nodig.
– Verduidelijken hoe de toepassing due diligence wordt beoordeeld door EcoVadis en in hoeverre daar ook de prestaties van het bedrijf in de praktijk aan de orde komen, naast de papieren informatie die bedrijven zelf aanleveren aan de beoordelende partij.

14 Relatiegeschenken Belastingdienst

Datum	13-08-2020
Aanbestedende dienst	Inkoopuitvoeringscentrum (IUC) Belastingdienst, ten behoeve van de Belastingdienst.
Omschrijving	Diverse relatiegeschenken, waaronder bloemen, kleding, gebak, kinder-cadeaus, wijn en chocolade.
Sector	Het gaat om producten uit verschillende sectoren, waaronder meerdere hoogrisicosectoren, zoals sierteelt, voedingsmiddelen, textiel, en detail/groothandel.
Looptijd	Twee jaar (twee jaar verlenging is mogelijk).
Aanbestedingswaarde	Maximaal 2,6 miljoen euro. ⁸⁷
ISV verplicht?	Niet verplicht (geen categoriemanagement). Volgens de aanbestedingsdocumenten valt de aanbesteding niet onder één van de tien risicosectoren, maar worden de ISV desondanks wel toegepast. ⁸⁸
Aandacht voor MVO/ISV?	De aanbesteding heeft aandacht voor verantwoorde ketens in zowel de gunning als de uitvoering van het contract.
ISV in selectie	-
ISV in gunning	<i>Ja</i> . De inschrijvende partijen dienen een 'plan van aanpak duurzaamheid' op te stellen, waarin zij onder meer moeten beschrijven hoe zij "toezicht houden op de hele keten van productie tot levering" van de relatiegeschenken. ⁸⁹ Hierbij moet het bedrijf onder andere aandacht besteden aan de processen in de keten, landen van herkomst en gebruikte certificeringen. De beoordeling van dit plan wordt meegewogen in de gunning van de opdracht. Er wordt hier niet specifiek gerefereerd aan mensenrechten, due diligence of de ISV.
ISV in contract	<i>Ja</i> . De ISV worden toegepast als contractvoorwaarde. ISV wordt genoemd als 'nieuw' onderwerp, waar de markt nog niet mee in aanraking is gekomen. ⁹⁰ Om deze reden wordt de leverancier gevraagd zich in te spannen om de ISV na te leven "in de vorm van een groeiplan" en wordt de leverancier er niet op beoordeeld (onduidelijk is of dit om de gunningscriteria gaat of het niet beoordelen van leveranciers op de ISV tijdens de looptijd van het contract). ⁹¹ De leverancier moet aan de gebruikelijke eisen voldoen (risicoanalyse, plan van aanpak en rapportage). De leverancier wordt specifiek gevraagd in het groeiplan aandacht te besteden aan het verbeteren van arbeidsomstandigheden, mensenrechten en leefbaar loon. Opvallend is wel dat er niet over due diligence wordt gesproken en dat bedrijven niet wordt verwezen naar informatiebronnen over het naleven van de OESO-richtlijnen.
Leverancier	Keiretsu Europe BV (perceel 1) en PIMM Solutions BV (perceel 2). ⁹²
Conclusie	Matige toepassing – De ISV zijn toegepast als contractvoorwaarde, waarin ook expliciet aandacht is voor specifieke risico's (zoals leefbaar loon). Wel is onduidelijk wat de opdrachtgever verstaat onder het concept 'groeiplan' en hoe de opdrachtgever daar met de leverancier aan wil werken. Ook is onduidelijk wat er wordt bedoeld met het niet beoordelen van bedrijven op de ISV. Positief is dat er in de gunningscriteria ook aandacht is voor verantwoorde ketens, hoewel hier niet specifiek wordt gerefereerd aan de ISV of due diligence. Ook ontbreken verwijzingen naar meer informatie voor bedrijven.
Verbeterpunten?	<ul style="list-style-type: none"> - Duidelijk maken hoe met bedrijven gewerkt wordt aan de toepassing van de ISV tijdens het contract, waarin ook een beoordelingscomponent zou moeten zitten - Meer toelichting geven op de ISV en verwijzen naar informatie over verantwoord ondernemen. - Refereren aan de IMVO-convenanten en andere duurzaamheidsinitiatieven - In de gunning specifiek verwijzen naar de ISV.

15 Hardware intelligent wegkantstation Rijkswaterstaat

Datum	30-3-2021
Aanbestedende dienst	Rijkswaterstaat Centrale Informatievoorziening.
Omschrijving	Behuizing, inrichting en componenten voor intelligente Wegkantstations (iWKS).
Sector	Behuizing en hardware. Producten uit de hoogerisicosectoren metaal en elektronica.
Looptijd	Vijf jaar (met optie voor twee jaar verlenging).
Aanbestedingswaarde	Maximaal 15 miljoen euro. ⁹³
ISV verplicht?	Niet verplicht (geen categoriemanagement).
Aandacht voor MVO/ISV?	Er is wel aandacht voor circulariteit, maar niet voor verantwoorde waardeketens.
ISV in selectie	-
ISV in gunning	-
ISV in contract	-
Leverancier	<i>Nog niet bekend.</i>
Conclusie	Onvoldoende toepassing – In deze aanbesteding is geen aandacht voor de ISV en verantwoorde waardeketens, terwijl er wel hoge risico's op misstanden bestaan in de metaal- en elektronica-sectoren. De duurzaamheidsambities van Rijkswaterstaat 'beperken' zich tot energie, circulair en gebiedsontwikkeling, maar gaan niet in op (sociale) risico's in internationale ketens.
Verbeterpunten?	<ul style="list-style-type: none"> - De ISV wel toepassen op deze aanbesteding, in ieder geval als contractvoorwaarde. - Specifieke toelichting op risico's in deze keten opnemen in informatie voor inschrijvende bedrijven. - Verwijzen naar het IMVO-convenant Metaal en/of andere samenwerkingsinitiatieven voor verantwoorde ketens in de metaal- en elektronica-sectoren.

16 Motorkleding Ministerie van Defensie

Datum	04-03-2021
Aanbestedende dienst	Defensie Materieel Organisation (DMO), Ministerie van Defensie, ten behoeve van de Koninklijke Marechaussee.
Omschrijving	Motorkleding voor motorrijders van de Koninklijke Marechaussee.
Sector	Bedrijfskleding.
Looptijd	Zeven jaar.
Aanbestedingswaarde	Onbekend, het gaat om 310 complete uitrustingen voor motorrijders. ⁹⁴
ISV verplicht?	Niet verplicht (geen categoriemanagement).
Aandacht voor MVO/ISV?	In de aanbesteding worden de ISV als contractvoorwaarde gesteld en wordt naast de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens en de fundamentele arbeidsnormen expliciet gewezen op arbeidsnormen van de ILO over werktijden en een veilige en gezonde werkplek. ⁹⁵ Ook wordt aandacht gevraagd voor het belang van het betalen van een leefbaar loon.
ISV in selectie	-
ISV in gunning	-
ISV in contract	Ja. In de aanbestedingsleidraad staat dat de leverancier een inspanningsverplichting heeft om de ISV voor deze opdracht toe te passen. ⁹⁶ Van bedrijven wordt verwacht dat zij de drie gebruikelijke stappen uitvoeren (risico-analyse, plan van aanpak en jaarlijkse rapportage). ⁹⁷ Hiervoor zijn de standaardteksten van het ministerie van Binnenlandse Zaken gebruikt. Opvallend is dat bedrijven slechts over de eerste schakel van de keten due diligence hoeven te doen, terwijl van de kledingsector bekend is dat problemen meestal dieper in de keten liggen. Bedrijven wordt gewezen op deelname aan "een IMVO-convenant", maar een specifieke verwijzing naar het Convenant Duurzame Kleding en Textiel ontbreekt.
Leverancier	<i>Nog niet bekend.</i>
Conclusie	Matige toepassing – De ISV worden als uitvoeringsvoorwaarde gesteld. Positief is dat due diligence wordt toegelicht in een bijlage en dat specifieke aandachtspunten worden genoemd, waaronder het betalen van een leefbaar loon en . Teleurstellend is echter dat bedrijven slechts gevraagd wordt risico's in de eerste schakel van de keten in kaart te brengen en aan te pakken, terwijl de kleding- en textiel een sector is met hoge risico's op mensenrechten- en arbeidsrechtenschendingen in de keten.
Verbeterpunten?	<ul style="list-style-type: none"> - Vraag bedrijven due diligence toe te passen over de hele keten, in lijn met de OESO-richtlijnen - Maak duidelijk hoe de aanbestedende dienst tijdens de looptijd van het contract de toepassing van de ISV beoordeelt en daarmee aan de slag gaat met het bedrijf - Neem de ISV ook mee in de gunningscriteria, gezien de grote risico's op misstanden in de kleding- en textielsector.

17 Ingrediënten voor voeding Dienst Justitiële Inrichtingen

Datum 28-10-2020

Aanbestedende dienst	Inkoopuitvoeringscentrum Dienst Justitiële Inrichtingen (IUC DJI), ten behoeve van de Dienst Justitiële Inrichtingen (valt onder het Ministerie van Justitie en Veiligheid).
Omschrijving	Ingrediënten voor voeding voor penitentiaire inrichtingen en vergaderlocaties.
Sector	Voedingsmiddelen.
Looptijd	Raamovereenkomst van 2,5 jaar, met mogelijke verlenging van een jaar.
Aanbestedingswaarde	Maximale waarde van 17,0 miljoen euro. ⁹⁸
ISV verplicht?	Niet verplicht (geen categoriemanagement).
Aandacht voor MVO/ISV?	Er is aandacht voor ketenproblematiek in de contractvoorwaarden en in beperkte mate in de gunningscriteria. Er wordt echter geen aandacht aan verantwoorde ketens besteed in het beschrijvend document en de ISV worden niet verder toegelicht.
ISV in selectie	-
ISV in gunning	- (deels). In de gunning wordt ook een door de leverancier ingediend Plan van aanpak duurzaamheid beoordeeld, waarin ook aandacht moet zijn voor 'duurzaamheid in de keten'. ⁹⁹ Er wordt echter niet gespecificeerd wat hiermee wordt bedoeld.
ISV in contract	Ja. De ISV zijn als uitvoeringsvoorwaarde opgenomen in alle onderdelen van de aanbesteding. ¹⁰⁰ De drie stappen uit de bestektekst ISV van BZK worden uitgevraagd, maar de leverancier hoeft die alleen toe te passen op de "eerste schakel van het productieproces". Er wordt niet verwezen naar waar bedrijven terecht kunnen voor meer informatie, het IMVO-convenant in de voedingsmiddelensector of andere samenwerkingsinitiatieven.
Leverancier	Van Hoeckel. ¹⁰¹
Conclusie	Beperkte/onvolledige toepassing - De ISV worden minimaal toegepast, met nauwelijks toelichting voor inschrijvende bedrijven. In het beschrijvend document krijgen MVO, duurzaamheid of ISV geen aandacht. Het is onduidelijk hoe het onderdeel 'duurzaamheid in de keten' in de gunning wordt meegenomen en hoe de opdrachtgever met de leverancier aan de slag wil gaan met de uitvoering van de ISV tijdens de looptijd van het contract.
Verbeterpunten?	<ul style="list-style-type: none"> - Duidelijke verwachtingen en informatie met betrekking tot de uitvoering van de ISV opnemen in het beschrijvend document of een aparte bijlage. - Expliciet maken hoe het element 'duurzaamheid in de keten' wordt beoordeeld in de gunning. - De ISV toepassen op alle schakels in de keten, in plaats van alleen de eerste schakel. - Verwijzen naar het IMVO-convenant Voedingsmiddelen of andere duurzaamheidsinitiatieven.

18 Cateringdienstverlening Rijkswaterstaat

Datum	04-02-2020
Aanbestedende dienst	Rijkswaterstaat Corporate Dienst (RWS CD).
Omschrijving	Catering voor zes ministeriegebouwen in Den Haag.
Sector	Voedingsmiddelen.
Looptijd	4 jaar, met optie tot verlenging van maximaal twee jaar.
Aanbestedingswaarde	Naar schatting 4,2 miljoen euro per jaar (16,8 miljoen euro voor de looptijd). ¹⁰²
ISV verplicht?	Ja, onderdeel van de Categorie Catering.
Aandacht voor MVO/ISV?	De aanbesteding heeft uitgebreid aandacht voor verantwoorde waardeketens, zowel in de gunningscriteria als in de uitvoeringsvoorwaarden. Ook wordt aandacht besteed aan een minimumprijs voor boeren in koffieketens en impact op de lange termijn, ook na de looptijd van de aanbesteding.
ISV in selectie	-
ISV in gunning	Ja. Eén van de gunningscriteria waarop inschrijvers worden beoordeeld is het opstellen van een plan van aanpak dat bijdraagt aan 'transparantie, eerlijke en duurzame ketens' voor koffie. ¹⁰³ De aanbestedende dienst vraagt potentiële leveranciers onder meer om specifiek in te gaan op een traceerbaarheid, een eerlijkere prijs voor boeren in koffie-, thee- en cacao ketens en de langetermijnpact van de inspanningen, ook na afloop van het contract. Een goede beoordeling leidt tot maximaal 300.000 euro fictieve korting op de aangeboden prijs, een slechte beoordeling leidt tot een bijtelling van maximaal 300.000 euro. Een goed plan van aanpak kan dus een relatief groot verschil maken in de toekenning van het contract.
ISV in contract	Ja. De ISV zijn opgenomen als contractvoorwaarde. De leverancier wordt gevraagd binnen zes maanden na aanvang van het contract een risicoanalyse van de waardeketen te maken, binnen negen een plan van aanpak om risico's te mitigeren op te stellen en jaarlijks openbaar te rapporteren over het uitvoeren van de ISV. ¹⁰⁴ De opdrachtgever geeft een aantal voorbeelden van ketens waarin grote risico's op misstanden bestaan, waaronder koffie, thee, cacao, soja, palmolie, suiker, bananen, noten, avocado's, tomaten en specerijen. De aanbesteder verwacht van de leverancier dat zij due diligence doet over de hele keten. ¹⁰⁵ De aanbesteder benoemt ook dat deelname aan een covenant of keteninitiatief instrumenteel kan zijn, maar de opdrachtnemer niet ontslaat van al zijn individuele due diligence-verplichtingen. Naast de algemene ISV is heeft de aanbestedende dienst ook een expliciete uitvoeringsvoorwaarde opgenomen over de minimumprijs die aan koffieboeren dient te worden betaald (de Fairtrade minimumprijs plus premie). ¹⁰⁶ In de documenten wordt due diligence uitgebreid toegelicht, inclusief links naar PIANOo, de MVO Risico Checker, IMVO-convenanten en het NCP. ¹⁰⁷
Leverancier	Compass Group Nederland BV. ¹⁰⁸
Conclusie	Zeer goede toepassing – Deze aanbesteding maakt serieus werk van het bevorderen van verantwoorde ketens in de voedingsmiddelensector. In de gunningscriteria is uitgebreid aandacht voor verantwoorde ketens en kunnen verantwoorde bedrijven een substantieel voordeel behalen op bedrijven die geen goed plan van aanpak indienen. Positief is ook dat naast de gebruikelijke contractvoorwaarden voor de ISV ook aandacht is voor productspecifieke voorwaarden, te weten de minimumprijs die aan koffieboeren betaald dient te worden. Ook lovenswaardig is dat de aanbesteding oog heeft voor langetermijnpact op verantwoorde ketens, ook na de looptijd van het contract.
Verbeterpunten?	<ul style="list-style-type: none"> - De aanbesteding kan verder verduidelijken hoe de opdrachtnemer verwacht dat er tijdens de uitvoering van de aanbesteding wordt gewerkt aan de ISV, beoordeling van de rapportages en verbetering van de uitvoering. - De aanbestedende dienst dient te voorkomen dat er alleen op ambities wordt gegund, en ook te kijken naar de huidige prestaties op het gebied van verantwoorde ketens van potentiële leveranciers.

19 Circulaire catering Rijkswaterstaat

Datum 8-3-2018

Aanbestedende dienst Rijkswaterstaat Corporate Dienst (RCD), ten behoeve van zeventien locaties van de Rijksoverheid, waaronder van de Belastingdienst en de Dienst Justitiële Inrichtingen, en twee locaties van het Centraal Justitieel Incassobureau (CJIB).

Omschrijving Cateringdiensten voor negentien locaties.

Sector Voedingsmiddelen.

Looptijd Acht jaar.¹⁰⁹

Aanbestedingswaarde 10,6 miljoen euro.¹¹⁰

ISV verplicht? Ja, onderdeel van de Categorie Catering.

Aandacht voor MVO/ISV? In de aanbesteding is veel aandacht voor circulaire catering, maar nergens wordt aandacht besteed aan verantwoorde waardeketens of de ISV.¹¹¹

ISV in selectie -

ISV in gunning -

ISV in contract -

Leverancier Albron Nederland.¹¹²

Conclusie **Onvoldoende** - Er is op geen enkele manier aandacht voor de ISV in deze aanbesteding, wat zeer opmerkelijk is gezien de ernstige risico's op misstanden in de voedingsmiddelensector.

Verbeterpunten? - Naast andere doelstellingen op het gebied van Maatschappelijk Verantwoord Inkopen ook oog hebben voor verantwoorde ketens, zeker als het gaat om hoogrisicosectoren
- ISV meenemen in gunningscriteria en uitvoeringsvoorwaarden

20 Verpakkingsmaterialen Dienst Justitiële Inrichtingen

Datum	02-10-2019
Aanbestedende dienst	Inkoop Uitvoeringscentrum Dienst Justitiële Inrichtingen (IUC DJI).
Omschrijving	Levering van verpakkingsmaterialen, waaronder kartonnen dozen, pakpapier, plastic folie en tassen en zakken.
Sector	Verpakkingen (o.a. hout en papier).
Looptijd	Vier jaar.
Aanbestedingswaarde	1,0 miljoen euro. ¹¹³
ISV verplicht?	Niet verplicht (geen categoriemanagement).
Aandacht voor MVO/ISV?	De aanbesteding heeft aandacht voor verantwoorde ketens en de milieu-impact van de afgenomen producten in de keten. Aan dit laatste wordt ook aandacht besteed in de gunningscriteria. De ISV worden toegepast als contractvoorwaarde en worden zeer uitgebreid toegelicht.
ISV in selectie	-
ISV in gunning	- (deels). Potentiële opdrachtnemers moeten hun werkwijze en beleid op het gebied van duurzaamheid beschrijven en worden daar op beoordeeld tijdens de gunning van het contract. Deze visie moet zich richten op circulariteit en het voorkomen van negatieve milieu-impacts en opdrachtnemers moeten daarbij ook aandacht besteden aan hun waardeketens en hun leveranciers. ¹¹⁴
ISV in contract	Ja. De ISV worden toegepast als contractvoorwaarde. Bedrijven moeten de gebruikelijke drie eisen uitvoeren (risico-analyse, plan van aanpak en rapportage) ¹¹⁵ , maar hoeven slechts over de eerste schakel van de keten due diligence te doen. ¹¹⁶ Teleurstellend is wel dat de standaardteksten van het ministerie van Binnenlandse Zaken niet goed zijn ingevuld. De aanvullende informatie over de ISV en wat van bedrijven wordt verwacht zijn zeer uitgebreid. ¹¹⁷ Een andere uitvoeringsvoorwaarde is dat de leverancier FSC-gecertificeerde grondstoffen moet inkopen voor kartonnen verpakkingen. ¹¹⁸
Leverancier	Onbekend.
Conclusie	Matige toepassing - In deze aanbesteding worden de ISV toegepast als uitvoeringseis en uitgebreid toegelicht. Daarnaast is ook in de gunningscriteria ook expliciet aandacht voor het voorkomen van milieu-impacts in de keten. De ISV maken hier echter geen onderdeel van uit. Ook is het teleurstellend dat de ISV slechts verplicht zijn voor de eerste schakel in de keten.
Verbeterpunten?	- Neem de ISV ook mee in de gunningscriteria. - Vraag bedrijven om due diligence uit te voeren over de hele keten, in lijn met de OESO-richtlijnen. - Benoem specifieke risico's op misstanden die gerelateerd zijn aan de aanbestede producten. - Maak duidelijk hoe de aanbestedende dienst tijdens de uitvoering van het contract aan de slag gaat met de uitvoering van de ISV door de leverancier.

Eindnoten

- 1 Ministerie van Financiën, Aanbestedingsdocumenten 201865004.015.013 - FIN EA Representatiemiddelen, Beschrijvend document v1.0 Representatiemiddelen, <<https://eu.eu-supply.com/app/docmgmt/downloadPublicDocument.asp?FMT=5&AT=3&LID=342918&DVID=12468226>>, p. 9.
- 2 Ministerie van Financiën, Aanbestedingsdocumenten 201865004.015.013 - FIN EA Representatiemiddelen, Beschrijvend document v1.0 Representatiemiddelen, <<https://eu.eu-supply.com/app/docmgmt/downloadPublicDocument.asp?FMT=5&AT=3&LID=342918&DVID=12468226>>, p. 9.
- 3 Ministerie van Financiën, Aanbestedingsdocumenten 201865004.015.013 - FIN EA Representatiemiddelen, Beschrijvend document v1.0 Representatiemiddelen, <<https://eu.eu-supply.com/app/docmgmt/downloadPublicDocument.asp?FMT=5&AT=3&LID=342918&DVID=12468226>>, p. 17.
- 4 Ministerie van Financiën, Aanbestedingsdocumenten 201865004.015.013 - FIN EA Representatiemiddelen, Beschrijvend document v1.0 Representatiemiddelen, <<https://eu.eu-supply.com/app/docmgmt/downloadPublicDocument.asp?FMT=5&AT=3&LID=342918&DVID=12468226>>, p. 29.
- 5 Ministerie van Financiën, Aanbestedingsdocumenten 201865004.015.013 - FIN EA Representatiemiddelen, P3 Maatwerk Representatiegeschenken, Bijlage C - Internationale Sociale Voorwaarden, <<https://eu.eu-supply.com/app/docmgmt/downloadPublicDocument.asp?FMT=5&AT=3&LID=342917&DVID=12468139>>, p. 1-2; Ministerie van Financiën, Aanbestedingsdocumenten 201865004.015.013 - FIN EA Representatiemiddelen, P4 Standaard Representatiegeschenken, Bijlage C - Internationale Sociale Voorwaarden, <<https://eu.eu-supply.com/app/docmgmt/downloadPublicDocument.asp?FMT=5&AT=3&LID=342918&DVID=12468233>>, p. 1-2; hierbij lijkt de opdrachtgever in de tekst nagelaten te hebben een keuze te maken tussen de verschillende opties die de standaard bestektekst geeft voor de voorwaarde over tot hoe diep in de keten een bedrijf het productieproces moet omschrijven en een risico-analyse moet doen (Bij de uitvoering van de due diligence bij onderhavige opdracht dient de opdrachtnemer zich te concentreren op de [eerste schakel/ # schakels/ gehele keten] van het productieproces).
- 6 Ministerie van Justitie en Veiligheid, 2021, Beschrijvend document, <<https://www.tenderned.nl/papi/tenderned-rs-tns/publicaties/222599/documenten/6353089/content>>, p. 13.
- 7 Ministerie van Justitie en Veiligheid, 2021, Bijlage 6A Programma van Wensen tbv Perceel 1 Sportkleding, <<https://www.tenderned.nl/papi/tenderned-rs-tns/publicaties/222599/documenten/6352574/content>>, p. 5; Ministerie van Justitie en Veiligheid, 2021, Bijlage 6B Programma van Wensen tbv Perceel 2 Sportschoenen, <<https://www.tenderned.nl/papi/tenderned-rs-tns/publicaties/222599/documenten/6352573/content>>, p. 5.
- 8 Ministerie van Justitie en Veiligheid, 2021, Europese aanbesteding Sportkleding, sportschoenen en sportartikelen t.b.v. Justitiabelen van de Dienst Justitiële Inrichtingen. Bijlage 5A. Programma van Eisen. Perceel 1. Sportkleding, <<https://www.tenderned.nl/papi/tenderned-rs-tns/publicaties/222599/documenten/6352613/content>>, p. 8; Ministerie van Justitie en Veiligheid, 2021, Europese aanbesteding Sportkleding, sportschoenen en sportartikelen t.b.v. Justitiabelen van de Dienst Justitiële Inrichtingen. Bijlage 5B. Programma van Eisen. Perceel 2. Sportschoenen, <<https://www.tenderned.nl/papi/tenderned-rs-tns/publicaties/222599/documenten/6352612/content>>, p. 8.
- 9 Ministerie van Justitie en Veiligheid, 2021, Europese aanbesteding Sportkleding, sportschoenen en sportartikelen t.b.v. Justitiabelen van de Dienst Justitiële Inrichtingen. Bijlage 5A. Programma van Eisen. Perceel 1. Sportkleding, <<https://www.tenderned.nl/papi/tenderned-rs-tns/publicaties/222599/documenten/6352613/content>>, p. 8.
- 10 Ministerie van Defensie, 2021, Aanbestedingsleidraad Aanbesteding Persoonlijke Beschermingsmiddelen, DIV20000600, [toegankelijk via Negometrix], p. 18.
- 11 Ministerie van Defensie, 2021, Aanbestedingsleidraad Aanbesteding Persoonlijke Beschermingsmiddelen, DIV20000600, [toegankelijk via Negometrix], p. 19-20.
- 12 Ministerie van Defensie, 2021, Aanbestedingsleidraad Aanbesteding Persoonlijke Beschermingsmiddelen, DIV20000600, [toegankelijk via Negometrix], p. 22-23.
- 13 Ministerie van Defensie, 2021, Aanbestedingsleidraad Aanbesteding Persoonlijke Beschermingsmiddelen, DIV20000600, [toegankelijk via Negometrix], p. 35.
- 14 Ministerie van Defensie, 2021, Aanbestedingsleidraad Aanbesteding Persoonlijke Beschermingsmiddelen, DIV20000600, [toegankelijk via Negometrix], p. 35.
- 15 Ministerie van Defensie, 2021, Bijlage 8 - Internationale Sociale Voorwaarden. Raamovereenkomst Persoonlijke Beschermingsmiddelen, DIV20000600, [toegankelijk via Negometrix], p. 1; hierbij lijkt de opdrachtgever in de tekst nagelaten te hebben een keuze te maken tussen de verschillende opties die de standaard bestektekst geeft voor de voorwaarde over tot hoe diep in de keten een bedrijf het productieproces moet omschrijven en een risico-analyse moet doen (Bij de uitvoering van de due diligence bij onderhavige opdracht dient de opdrachtnemer zich te concentreren op de [eerste schakel/ # schakels/ gehele keten] van het productieproces).

- 16 Tweede Kamer der Staten-Generaal, 2021, Beschrijvend document voor de Openbare Europese Aanbesteding voor warme- en koude dranken automaten, 15 april 2021, <<https://www.tenderned.nl/papi/tenderned-rs-tns/publicaties/225252/documenten/6553950/content>>, p. 7.
- 17 Tweede Kamer der Staten-Generaal, 2021, Bijlage 9. Due Diligence, 21 mei 2021, <<https://www.tenderned.nl/papi/tenderned-rs-tns/publicaties/225252/documenten/6692407/content>>; hierbij lijkt de opdrachtgever in de tekst nagelaten te hebben een keuze te maken tussen de verschillende opties die de standaard bestektekst geeft voor de voorwaarde over tot hoe diep in de keten een bedrijf het productieproces moet omschrijven en een risico-analyse moet doen (Bij de uitvoering van de due diligence bij onderhavige opdracht dient de opdrachtnemer zich te concentreren op de [eerste schakel/ # schakels/ gehele keten] van het productieproces).
- 18 Tweede Kamer der Staten-Generaal, Beschrijvend document voor de Openbare Europese Aanbesteding voor warme- en koude dranken automaten, <<https://www.tenderned.nl/papi/tenderned-rs-tns/publicaties/225252/documenten/6553950/content>>, p. 37.
- 19 Tweede Kamer der Staten-Generaal, Aankondiging van een gegunde opdracht, <<https://www.tenderned.nl/papi/tenderned-rs-tns/publicaties/225252/documenten/6981037/content>>, p. 7.
- 20 Raad van State, 2021, Aankondiging van een gegunde opdracht, <<https://www.tenderned.nl/papi/tenderned-rs-tns/publicaties/225028/documenten/6779331/content>>, p. 8.
- 21 Raad van State, 2021, Europese aanbesteding. Levering cateringproducten. Beschrijvend document, <<https://www.tenderned.nl/papi/tenderned-rs-tns/publicaties/225028/documenten/6390898/content>>, p. 9.
- 22 Raad van State, 2021, Europese aanbesteding. Levering cateringproducten. Beschrijvend document, <<https://www.tenderned.nl/papi/tenderned-rs-tns/publicaties/225028/documenten/6390898/content>>, p. 50.
- 23 Raad van State, 2021, Europese aanbesteding. Levering cateringproducten. Beschrijvend document, <<https://www.tenderned.nl/papi/tenderned-rs-tns/publicaties/225028/documenten/6390898/content>>, p. 35.
- 24 Raad van State, 2021, Aankondiging van een gegunde opdracht, <<https://www.tenderned.nl/papi/tenderned-rs-tns/publicaties/225028/documenten/6779331/content>>, p. 7.
- 25 Staatsbosbeheer, 2021, Beschrijvend Document Europese Aanbesteding. Modernisering Bedrijfskleding Staatsbosbeheer, <<https://www.tenderned.nl/papi/tenderned-rs-tns/publicaties/229027/documenten/6720945/content>>, p. 10.
- 26 Staatsbosbeheer, 2021, Beschrijvend Document Europese Aanbesteding. Modernisering Bedrijfskleding Staatsbosbeheer, <<https://www.tenderned.nl/papi/tenderned-rs-tns/publicaties/229027/documenten/6720945/content>>, p. 10.
- 27 Staatsbosbeheer, 2021, Bijlage 4. Programma van Eisen. Modernisering bedrijfskleding Staatsbosbeheer, <<https://www.tenderned.nl/papi/tenderned-rs-tns/publicaties/229027/documenten/6720949/content>>, p. 11.
- 28 Staatsbosbeheer, 2021, Bijlage 16. Verklaring Internationale Sociale Voorwaarden, <<https://www.tenderned.nl/papi/tenderned-rs-tns/publicaties/229027/documenten/6720962/content>>.
- 29 Staatsbosbeheer, 2021, Bijlage 16. Verklaring Internationale Sociale Voorwaarden, <<https://www.tenderned.nl/papi/tenderned-rs-tns/publicaties/229027/documenten/6720962/content>>.
- 30 Deze vorm van ISV stamt nog uit het oude ISV-beleid, dat van toepassing was tussen 2009 en 2017, en is zeer negatief beoordeeld in beleidsevaluaties (zie hoofdstuk 4).
- 31 Staatsbosbeheer, 2021, Beschrijvend Document Europese Aanbesteding. Modernisering Bedrijfskleding Staatsbosbeheer, <<https://www.tenderned.nl/papi/tenderned-rs-tns/publicaties/229027/documenten/6720945/content>>, p. 11.
- 32 Uitvoeringsorganisatie Bedrijfsvoering Rijk, 2020, Europese aanbesteding Noodcommunicatie Satelliet-telefoons BZ, <<https://eu.eu-supply.com/app/docmgmt/downloadPublicDocument.asp?FMT=5&AT=3&LID=323568&DVID=11790010>>, p. 7.
- 33 Uitvoeringsorganisatie Bedrijfsvoering Rijk, 2020, Europese aanbesteding Noodcommunicatie Satelliet-telefoons BZ, <<https://eu.eu-supply.com/app/docmgmt/downloadPublicDocument.asp?FMT=5&AT=3&LID=323568&DVID=11790010>>, p. 6.
- 34 Uitvoeringsorganisatie Bedrijfsvoering Rijk, 2020, Europese aanbesteding Noodcommunicatie Satelliet-telefoons BZ, <<https://eu.eu-supply.com/app/docmgmt/downloadPublicDocument.asp?FMT=5&AT=3&LID=323568&DVID=11790010>>, p. 32.
- 35 Uitvoeringsorganisatie Bedrijfsvoering Rijk, 2020, Europese aanbesteding Noodcommunicatie Satelliet-telefoons BZ, <<https://eu.eu-supply.com/app/docmgmt/downloadPublicDocument.asp?FMT=5&AT=3&LID=323568&DVID=11790010>>, p. 32.
- 36 Uitvoeringsorganisatie Bedrijfsvoering Rijk, 2020, Europese aanbesteding Noodcommunicatie Satelliet-telefoons BZ, <<https://eu.eu-supply.com/app/docmgmt/downloadPublicDocument.asp?FMT=5&AT=3&LID=323568&DVID=11790010>>, p. 32.
- 37 Uitvoeringsorganisatie Bedrijfsvoering Rijk, 2020, Internationale Sociale Voorwaarden, 201865003.001.011, <<https://eu.eu-supply.com/app/docmgmt/downloadPublicDocument.asp?FMT=5&AT=3&LID=323568&DVID=11790016>>.

- 38 CTM website, Aankondiging van een gegunde opdracht, 22 maart 2021, <<https://eu.eu-supply.com/ctm/Supplier/PublicTenders/ViewNotice/274526>> (geraadpleegd op 31 augustus 2021).
- 39 IUC EZK, 2021, Bijlage 13. Opgave Deelnemers. IWR2021 | Werkplek- hardware | Laptops & Vaste ICT werkplekken (inclusief optionele accessoires en diensten), <<https://www.tenderned.nl/papi/tenderned-rs-tns/publicaties/223049/documenten/6469190/content>>.
- 40 IUC EZK, 2021, Beschrijvend document. Europese aanbesteding volgens de openbare procedure voor de verwerving van Producten en Diensten. IWR2021 | Werkplekhardware | Laptops & Vaste ICT werkplekken (inclusief optionele accessoires en Diensten), <<https://www.tenderned.nl/papi/tenderned-rs-tns/publicaties/228995/documenten/6469178/content>>, p. 10.
- 41 IUC EZK, 2021, Bijlage 2. Specificatie van de Prestatie. IWR2021 | Werkplekhardware | Laptops & Vaste ICT werkplekken (inclusief optionele accessoires en Diensten), <<https://www.tenderned.nl/papi/tenderned-rs-tns/publicaties/229435/documenten/6734592/content>>, p. 67-68.
- 42 IUC EZK, 2021, Beschrijvend document. Europese aanbesteding volgens de openbare procedure voor de verwerving van Producten en Diensten. IWR2021 | Werkplekhardware | Laptops & Vaste ICT werkplekken (inclusief optionele accessoires en Diensten), <<https://www.tenderned.nl/papi/tenderned-rs-tns/publicaties/228995/documenten/6469178/content>>, p. 30-31.
- 43 IUC EZK, 2021, Bijlage F. Invulformulier subgunningscriteria kwaliteit. IWR2021 | Werkplekhardware | Laptops & Vaste ICT werkplekken (inclusief optionele accessoires en Diensten), <<https://www.tenderned.nl/papi/tenderned-rs-tns/publicaties/228995/documenten/6608818/content>>, p. 6-11.
- 44 IUC EZK, 2021, Bijlage 14. Internationale Sociale Voorwaarden. IWR2021 | Werkplekhardware | Laptops & Vaste ICT werkplekken (inclusief optionele accessoires en Diensten), <<https://www.tenderned.nl/papi/tenderned-rs-tns/publicaties/223049/documenten/6469191/content>>.
- 45 IUC EZK, 2021, Bijlage 2. Specificatie van de Prestatie. IWR2021 | Werkplekhardware | Laptops & Vaste ICT werkplekken (inclusief optionele accessoires en Diensten), <<https://www.tenderned.nl/papi/tenderned-rs-tns/publicaties/229435/documenten/6734592/content>>, p. 67-68.
- 46 IUC EZK, 2021, Bijlage 14. Internationale Sociale Voorwaarden. IWR2021 | Werkplekhardware | Laptops & Vaste ICT werkplekken (inclusief optionele accessoires en Diensten), <<https://www.tenderned.nl/papi/tenderned-rs-tns/publicaties/223049/documenten/6469191/content>>, p. 2.
- 47 IUC EZK, 2021, Bijlage 14. Internationale Sociale Voorwaarden. IWR2021 | Werkplekhardware | Laptops & Vaste ICT werkplekken (inclusief optionele accessoires en Diensten), <<https://www.tenderned.nl/papi/tenderned-rs-tns/publicaties/223049/documenten/6469191/content>>.
- 48 Ministerie van Economische Zaken en Klimaat, 2021, Aankondiging van een gegunde opdracht, <<https://www.tenderned.nl/papi/tenderned-rs-tns/publicaties/223049/documenten/6945578/content>>.
- 49 IUC EZK, 2021, Bijlage 13. Opgave Deelnemers. IWR2021 | Werkplekhardware | iOS, iPadOS & MacOS devices (inclusief optionele accessoires en diensten), <<https://www.tenderned.nl/papi/tenderned-rs-tns/publicaties/232122/documenten/6677319/content>>.
- 50 IUC EZK, 2021, Beschrijvend document. Europese aanbesteding volgens de openbare procedure voor de verwerving van Producten en Diensten. IWR2021 | Werkplekhardware | iOS, iPadOS & MacOS devices (inclusief optionele accessoires en diensten), <<https://www.tenderned.nl/papi/tenderned-rs-tns/publicaties/230422/documenten/6677307/content>>, p. 7.
- 51 IUC EZK, 2021, Bijlage 2. Specificatie van de Prestatie. IWR2021 | Werkplekhardware | iOS, iPadOS & MacOS devices (inclusief optionele accessoires en diensten), <<https://www.tenderned.nl/papi/tenderned-rs-tns/publicaties/232122/documenten/6827678/content>>, p. 66-67.
- 52 IUC EZK, 2021, Bijlage 2. Specificatie van de Prestatie. IWR2021 | Werkplekhardware | iOS, iPadOS & MacOS devices (inclusief optionele accessoires en diensten), <<https://www.tenderned.nl/papi/tenderned-rs-tns/publicaties/232122/documenten/6827678/content>>, p. 66-67.
- 53 IUC EZK, 2021, Bijlage 14. Internationale Sociale Voorwaarden. IWR2021 | Werkplekhardware | iOS, iPadOS & MacOS devices (inclusief optionele accessoires en diensten), <<https://www.tenderned.nl/papi/tenderned-rs-tns/publicaties/232122/documenten/6677320/content>>, p. 2.
- 54 Zie bijvoorbeeld Business & Human Rights Resource Centre website, 2021, Apple, <<https://www.business-humanrights.org/en/companies/apple/>> (bekeken op 2 september 2021).
- 55 Uitvoeringsorganisatie Bedrijfsvoering Rijk, 2019, Beschrijvend document. Aanbesteding Sanitaire supplies hardware, <<https://www.tenderned.nl/papi/tenderned-rs-tns/publicaties/198303/documenten/5008674/content>>, p. 9.
- 56 Uitvoeringsorganisatie Bedrijfsvoering Rijk, 2019, Beschrijvend document. Aanbesteding Sanitaire supplies hardware, <<https://www.tenderned.nl/papi/tenderned-rs-tns/publicaties/198303/documenten/5008674/content>>, p. 11; Uitvoeringsorganisatie Bedrijfsvoering Rijk, 2019, Bijlage A – Informatie van afnemers 2019, <<https://www.tenderned.nl/papi/tenderned-rs-tns/publicaties/198303/documenten/5008683/content>>.
- 57 Uitvoeringsorganisatie Bedrijfsvoering Rijk, 2019, Beschrijvend document. Aanbesteding Sanitaire supplies hardware, <<https://www.tenderned.nl/papi/tenderned-rs-tns/publicaties/198303/documenten/5008674/content>>, p. 10.

- 58 Uitvoeringsorganisatie Bedrijfsvoering Rijk, 2019, Beschrijvend document. Aanbesteding Sanitaire supplies hardware, <<https://www.tenderned.nl/papi/tenderned-rs-tns/publicaties/198303/documenten/5008674/content>>, p. 10.
- 59 Uitvoeringsorganisatie Bedrijfsvoering Rijk, 2019, Beschrijvend document. Aanbesteding Sanitaire supplies hardware, <<https://www.tenderned.nl/papi/tenderned-rs-tns/publicaties/198303/documenten/5008674/content>>, p. 13.
- 60 Uitvoeringsorganisatie Bedrijfsvoering Rijk, 2020, Europese aanbesteding Noodcommunicatie Satellietelefoons BZ, <<https://eu.eu-supply.com/app/docmgmt/downloadPublicDocument.asp?FMT=5&AT=3&LID=323568&DVID=11790010>>, p. 32.
- 61 Uitvoeringsorganisatie Bedrijfsvoering Rijk, 2020, Internationale Sociale Voorwaarden, 201865003.001.011, <<https://eu.eu-supply.com/app/docmgmt/downloadPublicDocument.asp?FMT=5&AT=3&LID=323568&DVID=11790016>>.
- 62 Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid, 2020, Aankondiging van een gegunde opdracht, <<https://www.tenderned.nl/papi/tenderned-rs-tns/publicaties/198303/documenten/5582443/content>>.
- 63 Rijkswaterstaat Corporate Dienst, 2020, Beschrijvend Document. Openbare Europese Aanbesteding. Bloemen Rijkswaterstaat, <<https://www.tenderned.nl/papi/tenderned-rs-tns/publicaties/215582/documenten/6152239/content>>, p. 6.
- 64 Rijkswaterstaat Corporate Dienst, 2020, Beschrijvend Document. Openbare Europese Aanbesteding. Bloemen Rijkswaterstaat, <<https://www.tenderned.nl/papi/tenderned-rs-tns/publicaties/215582/documenten/6152239/content>>, p. 39.
- 65 Rijkswaterstaat Corporate Dienst, 2020, Beschrijvend Document. Openbare Europese Aanbesteding. Bloemen Rijkswaterstaat, <<https://www.tenderned.nl/papi/tenderned-rs-tns/publicaties/215582/documenten/6152239/content>>, p. 39.
- 66 Rijkswaterstaat Corporate Dienst, 2020, Beschrijvend Document. Openbare Europese Aanbesteding. Bloemen Rijkswaterstaat, <<https://www.tenderned.nl/papi/tenderned-rs-tns/publicaties/215582/documenten/6152239/content>>, p. 39.
- 67 Rijkswaterstaat Corporate Dienst, 2020, Beschrijvend Document. Openbare Europese Aanbesteding. Bloemen Rijkswaterstaat, <<https://www.tenderned.nl/papi/tenderned-rs-tns/publicaties/215582/documenten/6152239/content>>, p. 39.
- 68 SMK, 2020, Certificatieschema Barometer Duurzame Bloemist, 1 januari 2020, <https://downloads.smk.nl/Public/Barometer_Duurzame_Bloemist_Schema/2020/Certificatieschema%20BDB%20versie%20BDHR.16.pdf>, p. 4.
- 69 Rijkswaterstaat Corporate Dienst, 2020, Beschrijvend Document. Openbare Europese Aanbesteding. Bloemen Rijkswaterstaat, <<https://www.tenderned.nl/papi/tenderned-rs-tns/publicaties/215582/documenten/6152239/content>>, p. 44.
- 70 Rijkswaterstaat Corporate Dienst, 2020, Beschrijvend Document. Openbare Europese Aanbesteding. Bloemen Rijkswaterstaat, <<https://www.tenderned.nl/papi/tenderned-rs-tns/publicaties/215582/documenten/6152239/content>>, p. 35.
- 71 Politie, 2021, Aankondiging van een gegunde opdracht, <<https://www.tenderned.nl/papi/tenderned-rs-tns/publicaties/194117/documenten/5428856/content>>, p. 3-4.
- 72 Politie, 2021, Aankondiging van een gegunde opdracht, <<https://www.tenderned.nl/papi/tenderned-rs-tns/publicaties/194117/documenten/5428856/content>>.
- 73 Politie, 2021, Aankondiging van een gegunde opdracht, <<https://www.tenderned.nl/papi/tenderned-rs-tns/publicaties/194117/documenten/5428856/content>>, p. 10.
- 74 Politie, 2021, Aankondiging van een gegunde opdracht, <<https://www.tenderned.nl/papi/tenderned-rs-tns/publicaties/194117/documenten/5428856/content>>, p. 4.
- 75 Politie, 2021, Aankondiging van een gegunde opdracht, <<https://www.tenderned.nl/papi/tenderned-rs-tns/publicaties/194117/documenten/5428856/content>>, p. 6.
- 76 Klachten- en Geschillencommissie Convenant Duurzame Kleding en Textiel, 2019, Uitspraak inzake Manderley Fashion B.V., <<https://www.ser.nl/nl/thema/imvo/-/media/ser/downloads/thema/imvo/uitspraak/uitspraak-manderley-fashion.pdf>>.
- 77 Klachten- en Geschillencommissie Convenant Duurzame Kleding en Textiel, 2019, Uitspraak inzake Manderley Fashion B.V., <<https://www.ser.nl/nl/thema/imvo/-/media/ser/downloads/thema/imvo/uitspraak/uitspraak-manderley-fashion.pdf>>.
- 78 Politie, 2021, Aankondiging van een gegunde opdracht, <<https://www.tenderned.nl/papi/tenderned-rs-tns/publicaties/194117/documenten/5428856/content>>, p. 7.
- 79 Politie, 2021, Aankondiging van een gegunde opdracht, <<https://www.tenderned.nl/papi/tenderned-rs-tns/publicaties/194117/documenten/5428856/content>>, p. 6.
- 80 IUC-Noord, 2021, Beschrijvend document, <https://eu.eu-supply.com/app/rfq/publicpurchase_docs.asp?PID=305396&LID=358389&AllowPrint=1>, p. 8.

- 81 IUC-Noord, 2021, Beschrijvend document, <https://eu.eu-supply.com/app/rfq/publicpurchase_docs.asp?PID=305396&LID=358389&AllowPrint=1>, p. 37.
- 82 IUC-Noord, 2021, Bijlage 4 – Dossier leveranciers en contractmanagement, <https://eu.eu-supply.com/app/rfq/publicpurchase_docs.asp?PID=305396&LID=358389&AllowPrint=1>, p. 18.
- 83 IUC-Noord, 2021, Beschrijvend document, <https://eu.eu-supply.com/app/rfq/publicpurchase_docs.asp?PID=305396&LID=358389&AllowPrint=1>, p. 21.
- 84 IUC-Noord, 2021, Bijlage 2 – Programma van Eisen, <https://eu.eu-supply.com/app/rfq/publicpurchase_docs.asp?PID=305396&LID=358389&AllowPrint=1>, p. 8.
- 85 IUC-Noord, 2021, Bijlage 2 – Programma van Eisen, <https://eu.eu-supply.com/app/rfq/publicpurchase_docs.asp?PID=305396&LID=358389&AllowPrint=1>, p. 8-9.
- 86 IUC-Noord, 2021, Beschrijvend document, <https://eu.eu-supply.com/app/rfq/publicpurchase_docs.asp?PID=305396&LID=358389&AllowPrint=1>, p. 37.
- 87 IUC Belastingdienst, 2020, Beschrijvend document IUC19-638, <<https://www.tenderned.nl/papi/tenderned-rs-tns/publicaties/202597/documenten/5715328/content>>, p. 7.
- 88 IUC Belastingdienst, 2020, Bijlage A1 – Specificaties van opdracht perceel 1, <<https://www.tenderned.nl/papi/tenderned-rs-tns/publicaties/202597/documenten/5715331/content>>, p. 5; IUC Belastingdienst, 2020, Bijlage A2 – Specificaties van opdracht perceel 2, <<https://www.tenderned.nl/papi/tenderned-rs-tns/publicaties/202597/documenten/5715332/content>>, p. 4-5.
- 89 IUC Belastingdienst, 2020, Bijlage B1 – Wensen perceel 1, <<https://www.tenderned.nl/papi/tenderned-rs-tns/publicaties/202597/documenten/5715333/content>>, p. 4; IUC Belastingdienst, 2020, Bijlage B2 – Wensen perceel 2, <<https://www.tenderned.nl/papi/tenderned-rs-tns/publicaties/202597/documenten/5715334/content>>, p. 4.
- 90 IUC Belastingdienst, 2020, Bijlage A1 – Specificaties van opdracht perceel 1, <<https://www.tenderned.nl/papi/tenderned-rs-tns/publicaties/202597/documenten/5715331/content>>, p. 5; IUC Belastingdienst, 2020, Bijlage A2 – Specificaties van opdracht perceel 2, <<https://www.tenderned.nl/papi/tenderned-rs-tns/publicaties/202597/documenten/5715332/content>>, p. 4-5.
- 91 IUC Belastingdienst, 2020, Bijlage A1 – Specificaties van opdracht perceel 1, <<https://www.tenderned.nl/papi/tenderned-rs-tns/publicaties/202597/documenten/5715331/content>>, p. 5; IUC Belastingdienst, 2020, Bijlage A2 – Specificaties van opdracht perceel 2, <<https://www.tenderned.nl/papi/tenderned-rs-tns/publicaties/202597/documenten/5715332/content>>, p. 4-5.
- 92 IUC Belastingdienst, 2020, Aankondiging van een gegunde opdracht, <<https://www.tenderned.nl/papi/tenderned-rs-tns/publicaties/202597/documenten/6116085/content>>, p. 8, 10.
- 93 Rijkswaterstaat Centrale Informatievoorziening, 2021, Selectiedocument. Europese aanbesteding volgens de niet-openbare procedure voor leveringen en diensten voor iWKS Hardware, <<https://www.tenderned.nl/papi/tenderned-rs-tns/publicaties/223696/documenten/6495101/content>>, p. 10.
- 94 Ministerie van Defensie, 2021, Aanbestedingsleidraad, <<https://platform.negometrix.com/content/Tender/Supplier/TenderInformation.aspx?tenderId=154442&culture=set>> [via Negometrix], p. 8.
- 95 Ministerie van Defensie, 2021, Aanbestedingsleidraad, <<https://platform.negometrix.com/content/Tender/Supplier/TenderInformation.aspx?tenderId=154442&culture=set>> [via Negometrix], p. 12.
- 96 Ministerie van Defensie, 2021, Aanbestedingsleidraad, <<https://platform.negometrix.com/content/Tender/Supplier/TenderInformation.aspx?tenderId=154442&culture=set>> [via Negometrix], p. 12.
- 97 Ministerie van Defensie, 2021, Concept-Raamovereenkomst HI-Vis Motorkleding voor de Koninklijke Marechaussee, <<https://platform.negometrix.com/content/Tender/Supplier/TenderInformation.aspx?tenderId=154442&culture=set>>, p. 10, p. 19.
- 98 Dienst Justitiële Inrichtingen, 2020, Aangepast beschrijvend document, <<https://www.tenderned.nl/papi/tenderned-rs-tns/publicaties/206404/documenten/5973793/content>>, p. 15.
- 99 Dienst Justitiële Inrichtingen, 2020, Aangepast beschrijvend document, <<https://www.tenderned.nl/papi/tenderned-rs-tns/publicaties/206404/documenten/5973793/content>>, p. 41; Dienst Justitiële Inrichtingen, 2020, Bijlage 6: Programma van wensen, <<https://www.tenderned.nl/papi/tenderned-rs-tns/publicaties/206404/documenten/5854435/content>>, p. 6.
- 100 Dienst Justitiële Inrichtingen, 2020, Bijlage 5 a/b/c/d. Aangepast Programma van Eisen: <<https://www.tenderned.nl/tenderned-tap/aankondigingen/206404;section=2>>.
- 101 Dienst Justitiële Inrichtingen, 2020, Aankondiging van een gegunde opdracht, <<https://www.tenderned.nl/papi/tenderned-rs-tns/publicaties/206404/documenten/6273411/content>>.
- 102 Rijkswaterstaat Corporate Dienst, 2020, Beschrijvend document, <<https://www.tenderned.nl/papi/tenderned-rs-tns/publicaties/194203/documenten/5169287/content>>, p. 10.
- 103 Rijkswaterstaat Corporate Dienst, 2020, Bijlage 4. Beantwoording gunningscriteria kwaliteit, <<https://www.tenderned.nl/papi/tenderned-rs-tns/publicaties/194203/documenten/5169292/content>>, p. 4; Rijkswaterstaat Corporate Dienst, 2020, Beschrijvend document, <<https://www.tenderned.nl/papi/tenderned-rs-tns/publicaties/194203/documenten/5169287/content>>, p. 28.

- 104 Rijkswaterstaat Corporate Dienst, 2020, Bijlage 2 – Programma van Eisen, <<https://www.tenderned.nl/papi/tenderned-rs-tns/publicaties/194203/documenten/5169289/content>>, p. 17, 18.
- 105 Rijkswaterstaat Corporate Dienst, 2020, Beschrijvend document – Bijlage 8. Internationale sociale voorwaarden, <<https://www.tenderned.nl/papi/tenderned-rs-tns/publicaties/194203/documenten/5169287/content>>, p. 41.
- 106 RWS CD, 2020. Bijlage 2 – Programma van Eisen, p. 15 <https://www.tenderned.nl/papi/tenderned-rs-tns/publicaties/194203/documenten/5169289/content>.
- 107 Rijkswaterstaat Corporate Dienst, 2020, Beschrijvend document – Bijlage 8. Internationale sociale voorwaarden, <<https://www.tenderned.nl/papi/tenderned-rs-tns/publicaties/194203/documenten/5169287/content>>, p. 41.
- 108 Rijkswaterstaat Corporate Dienst, 2020, Aankondiging van een gegunde opdracht, <<https://www.tenderned.nl/papi/tenderned-rs-tns/publicaties/194203/documenten/5716975/content>>, p. 6.
- 109 Rijkswaterstaat Corporate Dienst, 2018, Selectieleidraad. Mededingingsprocedure met onderhandeling Aanbesteding: Circulaire cateringdienstverlening ten behoeve van het CDV Rijkswaterstaat en het Centraal Justitieel Incassobureau, <<https://www.tenderned.nl/papi/tenderned-rs-tns/publicaties/181520/documenten/3221366/content>>, p. 8.
- 110 Rijkswaterstaat Corporate Dienst, 2019, Aankondiging van gegunde opdracht, <<https://www.tenderned.nl/papi/tenderned-rs-tns/publicaties/181520/documenten/4997369/content>>, p. 3.
- 111 Rijkswaterstaat Corporate Dienst, 2018, Selectieleidraad. Mededingingsprocedure met onderhandeling Aanbesteding: Circulaire cateringdienstverlening ten behoeve van het CDV Rijkswaterstaat en het Centraal Justitieel Incassobureau, <<https://www.tenderned.nl/papi/tenderned-rs-tns/publicaties/181520/documenten/3221366/content>>.
- 112 Rijkswaterstaat Corporate Dienst, 2019, Aankondiging van gegunde opdracht, <<https://www.tenderned.nl/papi/tenderned-rs-tns/publicaties/181520/documenten/4997369/content>>, p. 6.
- 113 Dienst Justitiële Inrichtingen, 2019, Aankondiging van een opdracht, <<https://www.tenderned.nl/papi/tenderned-rs-tns/publicaties/176767/documenten/4823557/content>>, p. 5.
- 114 Dienst Justitiële Inrichtingen, 2019, Bijlage 6. Programma van Wensen, <<https://www.tenderned.nl/papi/tenderned-rs-tns/publicaties/176767/documenten/4823521/content>>, p. 2.
- 115 Dienst Justitiële Inrichtingen, 2019, Bijlage 5. Programma van Eisen, <<https://www.tenderned.nl/papi/tenderned-rs-tns/publicaties/176767/documenten/4823520/content>>, p. 8-9.
- 116 Dienst Justitiële Inrichtingen, 2019, Bijlage 14. Internationale Sociale Voorwaarden, <<https://www.tenderned.nl/papi/tenderned-rs-tns/publicaties/176767/documenten/4823530/content>>, p. 2.
- 117 Dienst Justitiële Inrichtingen, 2019, Bijlage 14. Internationale Sociale Voorwaarden (2), <<https://www.tenderned.nl/papi/tenderned-rs-tns/publicaties/176767/documenten/4823529/content>>.
- 118 Dienst Justitiële Inrichtingen, 2019, Bijlage 5. Programma van Eisen, <<https://www.tenderned.nl/papi/tenderned-rs-tns/publicaties/176767/documenten/4823520/content>>, p. 3.

www.mvoplatform.nl